

БАВРА САДЖИ

x x

xx

Айта залус ахенар дүнөр
 Имси аловетан харсите,
 Имешитә дәсени церекгиги
 Абәлхәкгини сугелен иғбодите.
 У кбдә тәктә
 Улан залата хальмәкгуд
 Унесан нуткган сәкитә,
 Усен газран харсите.
 Сән залус ахенар дүнөр
 Саләи уга ханьцитә,
 Саләксан тарәксан хальмукгудан
 Савә нәгендү тохерәкгиге.

Шарә чирәтә хальмәкгуд
 Шарин шаджитә болдекла,
 Шарә цохер тувган
 Шалдак бийдән кискәкитә.
 Шәргәд ирәссән дәссән
 Шалдак бийәс мәрдоһә,
 Шәнкә-диджи хурцар
 Шабтехан унгаджи дарите.
 Иғәд-тигәд йоведжи
 Идәлсән шархә әдәгәдәк,
 Ирәксән зовлонг әрилджи
 Илгата тангачи йндәтхәлә.

Усета, Әвсәтә тәкгин әвен
 Улан залата хальмәкгуд,
 Ургән уга токтун
 Унчин уга йнер болтехә.

НАДВУР НИШИНОВ.Цевәк Әвғени туджә.

Имар Әвғән нәрәни Цевәк болжавучән, „Чоно“ гидәи нәрәдәлгәтә бәсигән.
 „Чоно“ гиджи әнз Әвғиги харадан нәрәдәссән бишә билә: аочи идмә шүрүн хали-
 цета, дүрү” зузан харә бурәл үстә, даларән аршән үлү, әндә даләи ургәцәта, күндә
 ишәдәлгәтә, дширә хәлә давад, даләндән йрдәд одәссән бәлвочән, уйнь чангә, шүдәнә
 хурцә Әвғән билә. Тәрә – „Чоно-Цевәк“ гидәк Әвғән.

Бидән, бичкән кбвүд, тәрә Әвғигә әрәкә тбгәлдмә усән зашәндәни, дахән Әвдмә,
 кезәнкә-лзәнкә кәлхәлән чингнәдәк, сәнәсәдәк биләвдән. Ода сәнхәнә тәрә хә-
 цәкни сонса бәлмә дүнгән сонин Әвғән бәджи. Әврән сән кәлмәрчи Әвғән, кезәнкән
 кәлхәләрән әвәлцәд, тәрә хәкәкни Әвғәлдүр болсән болад, цусәни халәд, шүдәни
 шиләвкәд, кбшәхән ләдәл уга, бийләрән учәрсән әлән зүлә Әвғә бидәндә, нәгәл икә
 вәлуствә кәлдәхәлә адәл, кәлдәк билә.

Нәгә хаврар, мана иғәр гарсән сән әмәтәтә йриәсә, дширәкәтәгини, гәрвә икә
 харә сәнгсәр дарчәкәд, нәгә кезәнкә Әвғәдәлән бидәндә кәлвә.

– Намаарвән долатадәмә, мана, сәни орендә одәксән, әцәкгин сән иник Әвғәксән
 Годлик гиджи, хулхачи, шалачи кәзәрән нәрә дүрәссән, әрүн дундан насәтә, сән за-
 лу бәсигән. . . Ода тәднәкнәсә салтар бәдән уигарини мәджәхәшүвә. Тигәд нәгә ма-
 нәдә ирәхәләнни, би, таргән йбрнә, бәздә тәвсән, әкәл давәсәтә борцә тәвчәкәд, но-
 гана бәдлгар нәгән йриәсә кән бәдәи, суоджәнавә ирәд:

– „Та, мана әвин иник бәсән болхәлә, нәндә дүнг болджи, намагә бийләрән адәл
 сән залу болгатән, намаги бийән дакулдәк кәлдә орултән, танла нәгә сбгин Әвғәдә-
 дә Әвғә гиләвә“ – гәд.

– „Нәгәндә одачин бикәнчи; койоргә – ода зашәндәчин цәк хбврәд, сән хулхачи –
 сән залу болдекган урад, бавғаларән әргәләд гәсәр шалтәд, царин бастә сүл мош-
 кәд хухер-хухер гәд, әсхән-үрүндәни әдмәк-шидмәк угад бәсәдни тәксәртә бәлвәк
 гаринг гиджәкә кәптә“ – гәд залу нама хбрү цәкәнә.

Би, боләл уга, сурад бәнәвә; тигәд сүлдәни залу кәлнә:

– „Иә, сән, ода бахән кбвүнә оруд хәрүләд йкәвә, збб, мбрән бәлән иә, иджәгәд
 дахунавә“ – гиджә.

Тәрә бдрәсә әвен, икә бәйрәтә, үрин кбвүдләрән нәдәдәган урад, мбрән ногани
 сәндә чидәрләд, әрун болгән бәлүләд, әдәр йнджәд тохәд, удагар хатрулад, әркинь
 батәрулад, хәлә Әвғәдә тәб кәк бәнәвә. . .

Тигад, нэгэ дола-арвэ хонджагад, Голдик, нама үлдэ асхан шидэр Өнгөрджи Өвад - „Цевек бэнчи“ - гэд дудна. „Бэнэ“ гэд адеген-шидеген гүүад гархала, залу хель-джаня: „Ня, алртан, бүрүм тасарсен хбни, мбрэн тохад, брэмгэн ганзагелаад, дбгелтэ салан экиур, күндэ үзекдел уга гарад ирэ, би тэндэ чама күйджэвэ“ - гиджэ.

Би, зүрхөө цокад, холдэй хоте орол уга, асхан болхиги күйдгэд бэнэвэ. Асхань, нарен орад, хо бүрул тасерад, хотена малмуд кебтэд ирсен алдандэ, экедэн дарухэ хотенур надандэ очанавэ“ - гэд келчехэд, Өрөвехяр эмэл, брэмгэн аваад, мбрэн тохэ-джи унад - Ггелтин сала хама бэнэчэ - гэд, хатерад добтөлад гарнаве ирэд. Удэл уга салан экендэ ирэд, ишөкөрэд оркөклэ, „Чоне чивечи“ гэд Голдөк ишөл загасэ мбрэн кбтөлэд гарад ирэ. Түнэсэн морда, нама дахулад салагасэ гаченад, Өвджи Өвад Голдэк келдхэнэ:

- „Хулкачэ залу, ёмон-ёмондэ орхени, газэрчэ болжэ зббтэ ёмон... Ийстан нама да-кад Өвөл уга, бинэн ардан халыгад, Ё үзесэн тэмдөклэд Өвдишэн... Дөрө Өвөхө күн-дэ энчэн учердишэн. Көмөр кблдэн-халдан болад, нама сонен тусад, зсэ гихлэ мб-рен бүдрэд болну, би бэрөкдэд, чи нанасэ халцад одвучен, чи ганцаренчин гарэн олджи хэрхэ зббтэчэ... Одар тэмдөглэд, салыкар кирцэд, голин урсолегар кирцэд, ногана ургецар альва баса ёмар газэр шинджелөкдөдигөн“ - гиджэ.

Тэрэ үгени дотөрмө нандэ бажэ седжик орулад өкөвө, зуй би, ода Өвхөшөвө гиджи зутерхөдан ичэд, „сончанавэ гэд“ дахад Өвад Өвнавэ. И үнйрни келхөлэ, үжэсэн эцөгэн, мбрнэ Өрө үзекдөмө харонгудэ, эджэ уга тэктэ, хама ёмө тэмдэлэлгөн бажэ билэ; тэрөлө Голдагасен салыджэ одөхчүвэ гихлхэрен, дбргэссени холо гарөл уга Өвад Өвнавэ...

Өкэлджи нарен оркө талекшан хатерад гарсан медийэвэ, цани, ягад хамаран Өвджи Өвөхан алдувэ. Ё вадөлө Өвнаведан, Өвадл Өвнаведан, збвэр удагар хатерад чигин өжөнаведан, эвордөнүүлал чин авенаведан, кесөк сала гатлуведан, амаран дүнгэн газэр Өвөсанчөн медөсөн угавэ, икөл удан Өвөсон болджи медөкдөлэ, гэгтөкөн Өмөнө нохан дун сонсокад бэвэ...

-Ня, одале саке газертан Өрдэд ирөвөдөн гиджэ санджи Өвнавэ.

Царань невчөкө Өвөс гэд, хотенур Өрдблжи ирэд, бидэн мбрдэссөн бугад, эмэлинь савэд, невчөкө амэрагад, олонг татуринь татад чангалчөкад, Голдөк кэлэ:

- „Ня, чи Чонэ, гөсөн тэлчөкэд, шонгерчөкган эбкөчкэд, халыган аваад, энэ хотөна зүн захин гөрүр дживджэ одад, зөл дэрбэсэн халыгад, цар бажөлэ нэгэ парэ цар энэ олөсар холвад, тугад аваад ирэ, тигэд болжэ, энэ сандан бидэн холо гарчи чадши угавөдан, чинэн зүркө батшаджи, итэл-тител, царар туручөн болжэ“ - гиджи.

Би, зүрхөн цоклулад, „одал хулжэ мөнэ гидөкчөн энэл кебтэ“ - гэд, гөсөн та-лад гандзагөлөчөкад, дживэд гарнаве ирэд. Мблкөджи Өвад санджанавэ: „энэ шинкэн гарсен кү мбрни брэ үлдэдишэн гидүшэвэ. Голдөк нама Өзулад, бийнэ мбрчө болад үлдөдөн кэрени ёмбө, шуган болхөла намаги мбрэн аваад ольджэ оджэ гиджэ санджа-көмби, ягакхөкөмбө“ - гиджэ.

Шалтэн уга хотөна захөдө күрэд, халыгек гэрин Өрүр мблкэд, зөл дөрө одад ша-гагад халыгад, бөверинь бэрджи уза Өвөджи, ээргөлэд кебтөсөн хойр дөдөгөр гидөк царла харгад бэвүвэ. Нөмөхөн цармудиги бэрбрни холвад, бөсхөд, кбтөлэд аваад гарувэ... Тигэд Бодлөгурен абчи ирөхөлэ, Голдөк такчөк морда, нама дахулад цар-мудан тугад гарна. Збвэр удан такчик Өвөчөкад сурдхана:

-Ня, Чонэ, хулжэ көхөни амаран, мйэр Өвүчи“ - гиджэ.

- „Ий-ийр, нохан басен биджи хулжэ кэлгөнтөн, нан сонон үлө бишө, уштеджи одө-көсөн хотөнасэ, хойр нохон цар тугад обчөкад, сэн залу болсөн болад Өвхөнэ, кө бөдөл бишө, илэ болхөла, нан, Өвөджи тус уга“ - гидхэнэвэ Өмөнэсэнэ.

- „Яглабө, чичөн чама, шинкэн гарсен кбвү ягадкө Өшөктэ, шүрүтэ Өвөдөлдө ору-лжөвө гэд бэвүвэ; ббсчэ, цачөн үндэ өрөхөни сонинчөн үлө үзөхөчө“ - гидхэнэ залу. „Шинчөн биэтэл“ - гиджэ санджанавэ.

- „Ня, чи ода үнэсэн гэрэн онхийчө, хама Өвөхан медхэнчи“ - гиджи сурдхана Голдөк. „Уга“ - болнэ-би.

- „А, яглабө... Одачөн хулжэ көхө болад угачичө. Зүрхөн бэнэ чамдэ, зуй хурцө шомө толвөр чамдэ орад, уга, ода нэгэ джил хотөндэн шагалцад, цань нэгэ хойр джил хотөна күнөд берэд, дахад мбр-налар Өнгрүүлчөкэд, тигэд ода нэгэ гөрвөн-дбрвөн джилсэ сэн залун үлө чамдэ үзүлнэвэ; ода энэ хойр царан, чачөн ярэн болөхөлэ, ирсөн арсөмчөнөртө хулгад, бийдэн нэгэ сэн мбрэ абө, нандэ ёмон кэрэн уга“ - гидхэнэ Голдөк. „Ня“ - гидхэнэвэ.

Тигэд, баса цагтан ёвдожо-ёвдоже, олон сэлэс ратхад, ёр гөлгөжө шидэрдийн ирсэн заманде, эврэне хотондон күүрдэ ирүүдйн. Голдэн кэрвэ; би, хойр царан эврано малшудела нилүлчөхөд, шөрөн чидрэлчөхөд, герине гаса цар тэргөн дэре, эсэ-ийрэн оро ясанди авад унтуво...

Унтэджо-унтэдже серэн гикэно, наран тэйин мангиде гарад бэцки, мана эке налсгае! „Бэс-бэс Чоно, сөнй хойр царини н хулха абче бэцке кэбтэ, ингэд гикнэ, гэсени гол, арце бийэнь жосон голдасен, эврэрен шу олсар холвата бэцке“ – гидже келдэйнэ. – „Энэ сонин ёлбо“ – гидже санад босад, царшудурэн орад халхжана... тигэ, мана хойр цар кёвэртэ орсони лабта. – „Сөнйэ минйн олдэе царшуд илха, али“ – гэд халхжана – ёмөн уга... Тигэд шинийн, Голденте ямаран зох болсан мэдэйд: – „Буйн болтөха күндэ бичэ колито“ – гэд сурдже-сурдже эхэсэн шен үгинь абубо...

Тигэн гикэни, насаго „хулхадэ дахултэн“ – гэд сурад ардэни орад бэхелэ, бичкөн ёлги ладже гунцажево гэд, наса дэвэдже сурше уга болгадже цёморэйкэр, дахулдже гарад, нэгүр, мана хатэнсэе жөтө гаргал уга, дахулад, ёвдожо-ёвдоже, кё-гөлгөтэ салага адогарни арэве, нар-цар хойр гөлгөлдэ котөлдэе-көтөлдэе, кэрү мана хотонур абчи ирдэ, эврэме эел дэрэе царшудике авхулад, кэгүр дахулджи-дахулдже, абче ирсэн бэцке. Түнэ хёне, эцэгэн, хулха кэхэр седэлгөн бэхо билэ, аман зурад бэвүво...

Тигэд, Чоно-Цезен, энэ тудлан дусчөхөд – „альком Шолвур, шйя амэже хаксад бэ-вөшө, тэре йрэйсөн дэйд нэгэ цёйце квлчөн, би чамдэ дэйд нэгэ ёвдөмөн кэлсүво“ гиво.

(Сунгаце иркемон).

---ооо---
---о---
---о---

САНА АРИШНОВ.

МАНА ЭНДҮ ЭВДӨЛ.

„Буйни үндесөн бусудте дүрсөхлэ – орад эчүкөн;
Гэм-гумин үндесөн бусудте дүрсөхлэ – орад икэ“.
(Буржени зэрлен).

Нарта оршилонгдө тёрөксони хёне оршилонгин дөрвөн даладе бэрөкдөнэ гидөк: тёркө, өтөлкө, өбдөкө, үкөкө – энэ дөрвөн нён. Тигэд чиги энэ нөтиге санад, одор сөни цак зургандэ аддэл уга йевэл ёвулкө нэрентэ кэмэн – гидже бидэндэ буржөн номнөгөсөн нён.

Басэ, бдгэ улан залата хальмак гидөк нэрэе бидэн „учерагтин ора дэре цак ондинде би кэмэн“ – Буржөн Ванже зэрлик ёгүлсөн туле, энэ дэлбрөл йер ора дэрэн Буржөн Ваншиги задже ёснаба гиксэн сэтнэл йер улан зала бидэн хадөдже, „улан залата хальмак ёметөн кэмэн“ эврэ бийдэн шингэгэд кесөк зун данч болонсон ёсен энэ нён.

Тигэд, дарудэ, минйн кэлкө үгикө: хальмак ёметөн – носөн угадан шулуи иджөлдөдөк, сүйл угадан шулуи шартөдөк. Түни туле, энэ „Хальмак тангачин Туггин“ гаргачин „Цаган ёвсени долъган“ гикчи нэртэ, мана седкөлдө тасөндкитэ, угсан-узөлөлэ тусөлцөдөк журналде, түнэ цёкөн калхадэ, минни түрбөксөн, мана хальмак уралан бэсэн ёсө болон бадөл халгиги мөдөсө-чадесарен сергэдже бичиссэн дөктериги бахтадже эсө болхин тулдэ, мана бдгэ цакгин ёвдөдөл-бэдөл халонгиги ажарар, жураг-гугар бичекче минни энэ.

Арсин хана нүгэнтө учерөксан ахү инэ дәнэ рөлдө наран-царан хойр цокулад, галлчулад, мал-герэн гөлгэд, тёр-чадкан тасөлулад, тёрөл-тёрсөхэсэн халчад, халдөксөн-чалчалдөксан дэ-церэгини нүртэ катрэн-гүгэд, авө-эдыл алулэн, ахе-дүгэн алдан, адөл-малан арчин, хадө-чолун залар, хату халгини утөдө, хэвөрөлдөн нүрөксөн церэгини ёлнэсө хальмак чирдгарен нүрдже орад, хахе-чалчикө джидө-үлдин үзүр иркелэ – шадкан ховрегэн дурдэд, олөскө-ундасөхө цагтан олон бурхөдан дурдөд, ёлөшиктэ мангосөшудин (улашудин) соядө, амта талин ёралдө артаке ёлтэн ёволхыггини рөбдүлөн, уллөлөн-ундзулөн үлдэдже оркэд, – ганцөхарөн сөндан эндө иркөсэн бийэн санад, уртөкөк халкган шартадже оркэд гөлдөнг-гөлдөнг гэд бидөк